

УДК 338.436:631.115(477): 338.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-19>

Дідух С.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки промисловості
Одеської національної академії харчових технологій

Didukh Serhii

Ph. D. in Economy, Associate Professor,
Odessa National Academy of Food Technologies

АГРОПРОМИСЛОВІ ХОЛДИНГИ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ

AGRICULTURAL HOLDINGS IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE DEVELOPMENT

У статті розглянуто місце агропромислових холдингів в економіці України та структурі аграрного виробництва. Показано ключові причини швидкого та успішного розвитку агропромислових холдингів. Визначено їхні конкурентні переваги в сучасних умовах господарювання. Сформульовано основні недоліки наявної системи розвитку агропромислових холдингів, заснованої на екстрактивних інститутах. Описано позитивні наслідки впровадження інклюзивної системи розвитку, яка має базуватися на ефективній взаємодії місцевої влади, великих агропромислових корпорацій, дрібних аграрних виробників та населення в умовах децентралізації. Вказано на те, що у разі вичерпання ресурсної бази сільських територій надалі активна участь агропромислових холдингів у розбудові системи інклюзивного розвитку є об'єктивно зумовленою.

Ключові слова: агропромисловий холдинг, агропродовольча сфера, розвиток, інклюзивний розвиток, система інклюзивного розвитку.

В статье рассмотрена роль агропромышленных холдингов в экономике Украины и структуре аграрного производства. Показаны ключевые причины быстрого и успешного развития агропромышленных холдингов. Определены их конкурентные преимущества в имеющихся условиях хозяйствования. Сформулированы основные недостатки существующей системы развития агропромышленных холдингов, основанной на экстрактивных институтах. Описаны положительные последствия внедрения инклюзивной системы развития, которая должна базироваться на эффективном взаимодействии местной власти, крупных агропромышленных корпораций, мелких аграрных производителей и населения в условиях децентрализации. Указано на то, что при исчерпании ресурсной базы сельских территорий, в дальнейшем активное участие агропромышленных холдингов в развитии системы инклюзивного развития является объективно обусловленной.

Ключевые слова: агропромышленный холдинг, агропродовольственной сфере, развитие, инклюзивный развитие, система инклюзивного развития.

In the face of global economic and political instability, the intensification of social inequality is an urgent scientific task to develop and justify new concepts of smart and balanced development. It is for these reasons that the concept of inclusive development is gaining ground in political and scientific circles. In a broad sense, the term "inclusion" is used to describe the process of attracting a wide range of citizens to a particular process by refining the process, object, or system of objects. The main purpose of inclusive development is to ensure economic development with equal opportunities, fair distribution of goods and resources, and increase people's well-being. Research on the essence of the concept of inclusive development, its strategic goals, mechanisms of formation, as well as the role of different economic actors in its development are relevant scientific questions. Agro-industrial holdings are the main driver of active development of the agro-industrial sector. They are highly efficient, innovative and provide a significant portion of production, exports and foreign exchange earnings. Agro-industrial holdings are more efficient than farms and small-scale agribusinesses in attracting financial resources, introducing innovative technologies, and entering new markets. However, it is in Ukraine's interests to turn the successful development of individual sectors into the well-being of the country as a whole. The article covers the role and place of agro-industrial holdings in the economy of Ukraine and the structure of production of the main types of products. Key reasons for the rapid and successful development of agro-industrial holdings are shown. Their competitive advantages in the existing conditions of management are determined. The main disadvantages of the existing development system based on extractive institutes are formulated. The positive effects of the implementation of an inclusive development system, which should be

based on the effective interaction of local authorities, large agro-industrial corporations, small agricultural producers and the population in the conditions of decentralization, are described.

Keywords: agro-industrial holding, agro-food sphere, development, inclusive development, inclusive development system.

Постановка проблеми. В умовах системної кризи, поглиблення негативних соціально-економічних явищ, таких як посилення нерівності, високий рівень бідності та безробіття, еміграція населення, Україна потребує переходу до нової парадигми прискореного розвитку. Саме тому увага науковців зосереджена на розробленні системи інклюзивного розвитку, в межах якої мають бути створені рівні можливості для представників різних верств населення, передумови для більш справедливого розподілу ресурсів та благ, а також підвищення добробуту. Актуальним науковим завданням є визначення потенціалу потужних суб'єктів економіки різних секторів щодо розбудови системи інклюзивного розвитку. У цьому контексті слід звернути особливу увагу на агропромислові холдинги як провідний фактор успішного зростання агропромислового сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню аспектів розвитку агропромислової сфери присвячено роботи таких учених, як: Р.І. Буряк [1], В.І. Копитко та О.В. Копитко [2], Ю.М. Лопатинський [3], М.Й. Малік та М.А. Хвесик [4], О.І. Павлов [5], В.А. Самофатова [6], Шубравська О.В. [7], Ю.О. Ярмоленко [8] та інші.

На проблематиці інклюзивного розвитку зосереджують свою увагу D. Acemoglu та J. Robinson [9], Gupta, J. & Vegelin [10], J. Podesta [11], А.В. Базиліук [12], І.М. Бобух та С.М. Щегель [13], О.Г. Вдовичена [14], П.С. Єщенко [15], А. Жуковська [16], Т.О. Зінчук [17], О.Д. Прогнімак [18] та інші вчені.

Водночас не досить дослідженою залишається роль різних агропромислових формувань у впровадженні системи інклюзивного розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи – дослідження потенціалу та ролі агропромислових холдингів у становленні системи інклюзивного розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропродовольчий сектор України демонструє високі темпи розвитку, а його значення для економіки країни зростає. У 2019 р. частка агропродовольства у загальному експорті з країни становила вже 44,6%. За межі країни було поставлено продукції на рекордні \$22,4 млрд. [19]. За даними ННЦ «Інститут аграр-

ної економіки», у 2019 р. зафіксовано найбільші в історії країни обсяги експорту зерна (56,7 млн. тонн) та соняшникової олії (6,1 млн. тонн), а також низки інших продуктів [19].

Провідну роль у кількісному та якісному розвитку АПК відіграють агропромислові холдинги, які займають стабільно високу частку у виробництві основних видів продукції та обробляють 26,7% земельних угідь країни (табл. 1).

У 2007 р. в Україні функціонувало 18 агропромислових холдингів, у 2017 році – 93, а в 2018 р. їх кількість знизилася до 85 компаній [20].

За визначенням В.Г. Андрійчука та І.С. Саса, «агропромисловий холдинг – це переробне корпоративне підприємство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами часток, паїв чи акцій двох або більше аграрних підприємств; до складу такого холдингу можуть входити й дочірні переробні підприємства та дочірні підприємства іншого профілю (збутові, торговельні тощо)» [22, с. 116].

Агропромислові холдинги демонструють високу ефективність господарської діяльності, вищу врожайність внаслідок використання інноваційних технологій та організаційних рішень, високої продуктивності праці. Однак більш детального дослідження потребують причини домінування агропромислових холдингів в Україні, а також їхній потенціал у розбудові системи інклюзивного розвитку.

Формування та розвиток агропромислових холдингів відбувається упродовж останніх десятиліть досить динамічно на основі процесів злиття-поглинання, надконцентрації земельного банку та формування єдиної фінансової системи для залучення кредитних ресурсів на більш сприятливих умовах.

Прискорення процесів формування агропромислових холдингів відбулося у 2005–2008 роках, коли на основі притоку капіталів, у тому числі кредитних ресурсів, відбувався активний процес придбання потужнішими холдингами агрофірм та збільшення їхнього земельного банку.

Формування агропромислових холдингів відбувалося на основі екстрактивних інститутів, коли одна

Таблиця 1

Показники діяльності агропромислових холдингів України

Показники	2011 р.	2017 р.	2018 р.
Земельний банк агропромислових холдингів, тис.га	5,1	5,95	5,61
Частка земельних угідь у користуванні агропромислових холдингів	23,1%	28,3%	26,7%
Виробництво пшениці агропромисловими холдингами, млн т.	5,1	6,1	5,2
Частка агропромислових холдингів у виробництві пшениці	22,0%	23,3%	21,2%
Виробництво кукурудзи агропромисловими холдингами, млн т.	8,6	9,3	13,2
Частка агропромислових холдингів у виробництві кукурудзи	56,5%	37,6%	36,9%
Виробництво ячменю агропромисловими холдингами, млн т.	0,9	0,8	0,7
Частка агропромислових холдингів у виробництві ячменю	9,5%	9,5%	9,5%
Виробництво соняшника агропромисловими холдингами, млн т.	1,4	2,8	3,2
Частка агропромислових холдингів у виробництві соняшника	16,1%	22,5%	22,6%

Джерело: складено автором на основі [20; 21]

частина ринку мала доступ до дешевих кредитних ресурсів (в тому числі європейських банків), а інша частина знаходилася у менш вигідних умовах і не могла скористатися із сприятливої кон'юнктури ринку.

Основні причини домінування агропромислових холдингів в Україні – це мінімізація трансакційних витрат завдяки масштабу виробництва, ефективний продуктивний розподіл всередині корпорації, коли відбувається переробка сировини власного виробництва. Таким чином, формується вища додана вартість, а надлишки сільськогосподарської продукції реалізуються на ринку. Прикладом цього є діяльність АПХ «МХП», який є одним із найбільших експортерів соняшникової олії, не спеціалізуючись на її виробництві. Для МХП соняшникова олія – це побічний продукт переробки соняшника на шрот для кормів птиці.

Є й інша причина домінування агропромислових холдингів – вони використовують новітні управлінські технології та завдяки більшим фінансовим ресурсам здатні залучати найбільш кваліфікованих працівників на ринку, які краще розуміють інтереси, мають стратегію та активно розвивають свої корпорації.

Агропромислові холдинги є згуртованими та мають політичне лобі, яке відстоює їхні інтереси. Водночас дрібні та середні агровиробники є менш згуртованими та гірше розуміють свої економічні інтереси, не маючи змоги залучити високопрофесійні кадри. Відчуваючи кадровий голод та впроваджуючи менш ефективні управлінські рішення, вони знаходяться у менш вигідному становищі. Увесь цей процес лише посилює технологічний розрив між великими й дрібними та середніми агровиробниками.

У дослідженні діяльності агропромислових холдингів одні автори концентруються на перевагах, інші детально описують недоліки та негативний вплив на АПК. На нашу думку, формування та розвиток агропромислових є позитивним у контексті забезпечення продовольчої безпеки, виходу на міжнародні ринки та зростання експорту. Негативний вплив агропромислових холдингів на аграрну сферу починається там, де відбувається формування монопольного положення та зловживання ним із порушенням інтересів дрібних учасників ринку, таких як фермерські та сімейні господарства.

Погоджуючись із позитивним впливом агропромислових холдингів на розвиток агропромислового сектору, забезпечення продовольчої безпеки України, залучення валютної виручки, необхідно підкреслити, що досвід інших країн світу, таких як Аргентина, показує, що концентрація на крупному товарному виробництві має певні недоліки. Насамперед має бути усвідомлено, що дрібні фермерські господарства, у тому числі господарства сімейного типу, є важливою ланкою формування комплексної збалансованої системи аграрного розвитку. У такому розвитку зацікавлені й потужні агропромислові холдинги, оскільки сімейні господарства можуть заповнити ті ніші, які з різних причин менш інвестиційно привабливі для крупнотоварних виробників.

Ефект масштабу виробництва в аграрній сфері має певні обмеження. На нашу думку, використання цього ефекту досягло свого максимального рівня, і тому підвищення подальшого підвищення ефектив-

ності агропромислових холдингів потребує реалізації та втілення нових моделей зростання та розвитку.

Інклюзивний розвиток агропромислової сфери означає забезпечення рівних можливостей господарської діяльності для різних за розмірами, видами та масштабами підприємств. Важливим кроком до інклюзивності стала децентралізація, коли місцеві громади самі визначають напрями використання фінансів та розпоряджаються власними активами. Однак необхідно посилити ці процеси та залучити до них зокрема й агропромислові холдинги.

На нашу думку, формування системи інклюзивного розвитку агропромислового сектору матиме цілу низку позитивних економічних ефектів. Зокрема, відбуватиметься підвищення рівня інвестицій у людський капітал на основі будівництва ефективної взаємодії місцевої влади громад та агропідприємств різного рівня. Також можна розраховувати на перехід місцевих громад до самозабезпечення, що зменшить соціальне навантаження на агропромислові холдинги. Стратегічною метою є не збільшення дотацій із бюджету незахищеним верствам населення, а створення таких умов, коли вони зможуть самостійно заробляти на життя завдяки активній економічній діяльності. Це, відповідно, позитивно вплине на місцеві бюджети громад та дасть змогу підвищити фінансування суспільно важливих проектів.

Державна підтримка формування системи інклюзивного розвитку агропромислової сфери має полягати у стимулюванні партнерства агрохолдингів та менших за масштабом підприємств, формуванні нових продовольчих ринків, надання доступу до кредитних ресурсів та інформаційних засобів.

Висновки із цього дослідження. Як бачимо, агропромислові холдинги мають позитивний вплив на економіку України у контексті забезпечення продовольчої безпеки, виходу на міжнародні ринки та зростання експорту. Однак поява та успішний розвиток агропромислових холдингів України значною мірою були зумовлені використанням екстрактивних інститутів, наявністю доступу до кредитних та матеріальних ресурсів, згуртованістю та політичним лобіюванням інтересів. На нашу думку, враховуючи обмежені можливості подальшого екстенсивного зростання та вичерпання ресурсної бази сільських територій, надалі активна участь агропромислових холдингів у розбудові системи інклюзивного розвитку є зумовленою об'єктивно. Перспектива подальших досліджень цієї теми полягає у формулюванні методології формування системи інклюзивного розвитку агропромислового сектору.

Бібліографічний список:

1. Буряк Р.І. Сталий розвиток аграрних підприємств: методологія дослідження // Агроінком. 2013. Вип. 1–3. С. 88–92.
2. Копитко В.І., Копитко О.В. Основні напрями стійкого розвитку аграрного сектору АПК // Бізнес-навігатор. 2013. № 2. С. 107–111.
3. Лопатинський Ю.М., Тодорук С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.
4. Малік М.І., Хвесик М.А. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва // Економіка АПК. 2010. № 5. С. 3–12.

5. Сталий розвиток та безпека агропродовольчої сфери в умовах глобалізаційних викликів / О.І. Павлов, В.А. Самофатова [та ін.]; за ред. О.І. Павлова. Одеса: Астропринт, 2012. 759 с.
6. Самофатова В.А. Сталий розвиток агропродовольчої сфери регіону: теорія, методологія, управління. Одеса: Астропринт, 2018. 312 с.
7. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України: монографія. К., 2002. 203 с.
8. Ярмоленко Ю.О. Особливості сталого розвитку аграрного сектору економіки України. Економіка та держава. 2015. № 11. С. 112–115.
9. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають. Київ: Наш формат, 2018. 440 с.
10. Gupta J., Vegelin C. Sustainable development goals and inclusive development // *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. Т. 16, вип. 3. С. 433–448.
11. Podesta J. Inclusive Economic Growth: Increasing Connectivity, Expanding Opportunity, and Reducing Vulnerability URL: <https://www.americanprogress.org/issues/economy/report/2013/02/07/>.
12. Базиліук А.В., Жулин О.В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С. 19–29.
13. Бобух І.М., Щегель С.М. Стратегічні орієнтири економічного зростання України: інклюзивність як ключовий пріоритет. Вісник Національної академії наук України. 2018. № 7. С. 55–70.
14. Вдовічена О.Г. Інклюзивний розвиток – сучасна парадигма стійкого економічного зростання. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2018. Вип. 3. С. 17–29.
15. Єщенко П.С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки // *Економіка України*. 2013. Вип. 10. С. 4–20.
16. Жуковська А. Інклюзивний підхід до розвитку економіки: генезис виникнення та основні положення // *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Т. 1, вип. 2. С. 7–23.
17. Зінчук Т.О. На початку пошуку стратегії інклюзивного зростання сільської економіки: світовий та європейський підхід. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 4. С. 132–137.
18. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 1(51). С. 187–197.
19. Україна експортувала продуктів АПК на рекордні майже \$22,5 млрд в 2019 році // *Mind.ua*: [Веб-сайт]. 2020. URL: <https://mind.ua/news/20207895-ukrayina-eksportovala-produktiv-apk-na-rekordni-majzhe-225-mlrd-v-2019-roci> (дата звернення: 24.04.2020).
20. В Україні закрилися 8 агрохолдингів // *Delo*: [Веб-сайт]. 2019. URL: <https://delo.ua/business/v-ukraine-zakrylis-8-agroholdingov-355218/> (дата звернення: 24.04.2020).
21. Державна служба статистики України: [Веб-сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.04.2020).
22. Андришчук В. Г., Сас І. С. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 303 с.
- environmental management and environmentally safe agro-industrial production”, *Ekonomika APK*, vol.5, pp. 3–12.
5. Pavlov, O.I., Samofatova, V.A. and others (2012), *Stalyj rozvytok ta bezpeka ahroprodovol'choi sfery v umovakh hlobalizatsijnykh vyklykiv* [Sustainable development and security of the agro-food sector in the face of globalization challenges], Astroprynt, Odesa, Ukraine.
6. Samofatova, V.A. (2018), *Stalyj rozvytok ahroprodovol'choi sfery rehionu: teoriia, metodolohiia, upravlinnia* [Sustainable development of the agro-food sector of the region: theory, methodology, management], Astroprynt, Odesa, Ukraine.
7. Shubravsk'a, O.V. (2002), *Stalyj rozvytok ahroprodovol'choi systemy Ukrainy* [Sustainable development of the agro-food system of Ukraine], Kyiv, Ukraine.
8. Yarmolenko, Yu.O. (2015), “Features sustainable development of the agricultural sector of Ukraine”, *Ekonomika ta derzhava*, vol.11, pp. 112–115.
9. Adzhemoghlu D., Robinson D. (2018) *Chomu naciji zaneпадajutj* [Why Nations Fail]. Kyjiv: Nash format. (in Ukrainian)
10. Gupta J., Vegelin C. (2016) Sustainable development goals and inclusive development. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. pp. 433–448.
11. Podesta J. (2013). Inclusive Economic Growth: Increasing Connectivity, Expanding Opportunity, and Reducing Vulnerability Available at: <https://www.americanprogress.org/issues/economy/report/2013/02/07/> (accessed 24 April 2020).
12. Bazyljuk A.V., Zhulyn O.V. (2015) Inkluzyvne zrostantnja jak osnova socialjno-ekonomichnogho rozvytku [Inclusive growth as the basis of socio-economic development]. *Ekonomika ta upravlinnja na transporti*, vol. 1, pp. 19–29.
13. Bobukh I.M., Shheghelj S.M. (2018) Strategichni orijentyry ekonomichnogho zrostantnja Ukrajiny: inkluzyvniyj jak ključovyj priorytet [Strategic guidelines for Ukraine's economic growth: inclusivity as a key priority]. *Visnyk Nacionalnoji akademiji nauk Ukrajiny*, vol. 7, pp. 55–70.
14. Vdovichen'a O.Gh. (2018) Inkluzyvnyyj rozvytok – suchasna paradyghma stijkogho ekonomichnogho zrostantnja [Inclusive development is the modern paradigm of sustainable economic growth]. *Visnyk Cherniveckjogho torghoveljno-ekonomichnogho instytutu. Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 17–29.
15. Jeshhenko P.S. (2013) Ekonomichne zrostantnja bez rozvytku: prychny i shljakhy innovacijnogho peretvorennja ekonomiky [Economic growth without development: causes and ways of innovative transformation of economy]. *Ekonomika Ukrajiny*, vol. 10, pp. 4–20.
16. Zhukovsk'a A. (2019) Inkluzyvnyyj pidkhyd do rozvytku ekonomiky: ghenezys vynykennja ta osnovni polozhennja [An inclusive approach to economic development: the genesis of emergence and the main points]. *Visnyk Ternopiljskogho nacionalnogho ekonomichnogho un-tu*, vol. 1, no. 2, pp. 7–23.
17. Zinchuk T.O. (2016) Na pochatku poshuku strateghiji inkluzyvnogho zrostantnja siljskoji ekonomiky: svitovyj ta jevropijskij pidkhyd [At the beginning of the search for an inclusive growth strategy for the rural economy: a global and European approach]. *Visnyk Sumskogho nacionalnogho aghramogho universytetu: Ekonomika i menedzhment*, vol. 4, pp. 132–137.
18. Proghnimak O.D. (2018) Inkluzyvnyyj rozvytok Ukrajiny: pereshkody vs perspektyvy [Inclusive development of Ukraine: obstacles vs perspectives]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, vol. 1, no. 51, pp. 187–197.
19. Mind.ua (2020) “Ukraine exported APC products for a record nearly \$ 22.5 billion in 2019”, available at: <https://mind.ua/news/20207895-ukrayina-eksportovala-produktiv-apk-na-rekordni-majzhe-225-mlrd-v-2019-roci> (accessed 24 April 2020).
20. Delo (2019) “Eight agroholdings closed in Ukraine”, available at: <https://delo.ua/business/v-ukraine-zakrylis-8-agroholdingov-355218> (Accessed 24 April 2020).
21. The official site of “State Statistics Service of Ukraine” (2020), “Sustainable development and corporate social responsibility policy”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 24 April 2020).
22. Andrijchuk, V.H. and Sas, I.S. (2017), *Kontsentratsiia v ah-rarnij sferi ekonomiky: problemni aspekty* [Concentration in the agricultural sphere of the economy: problematic aspects], KNEU, Kyiv, Ukraine.